

Rere les passes vallesanes de Rafael Patxot i Jubert

Xavier Ciurans i Vinyeta (historiador)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

99

Resum: Rafael Patxot i Jubert (1872-1964) va ser un dels mecenes de la cultura catalana més extraordinaris de la primera meitat del segle XX, però el seu nom encara no és prou conegut a casa nostra. Un tarannà poc amant de protagonismes i un llarg final de vida allunyat de Catalunya –va passar els seus gairebé últims trenta anys en un exili «voluntari» a Suïssa– expliquen aquest lamentable desconeixement. El seu caràcter categòric, sovint catalogat de pedra picada, i les circumstàncies que li tocaren viure, justifiquen que es fes cisellar els mots «Adéu-siau» al portal de la casa que hauria d'haver acollit la seva vellesa, justament al Vallès. Aquesta ponència pretén resseguir les petjades que aquest empordanès multimilionari, pioner de l'astronomia i la meteorologia moderna i treballador incansable de la cultura, va deixar a la nostra comarca.

Paraules clau: Rafael Patxot, mecenatge, cultura catalana, Vallès Oriental.

Abstract: Rafael Patxot i Jubert (1872-1964) was one of the most extraordinary patrons of Catalan culture in the first half of the 20th century, but his name is still not well known in our country. Not particularly interested in being in the limelight and having spent a long period at the end of his life away from Catalonia – he spent his last thirty years “voluntarily” exiled in Switzerland – might explain this unfortunate ignorance. His categorical personality, often associated with being made of stone, and the circumstances he had to experience in life, justify the words «Adéu-siau» (Farewell) at the entrance of the house where he should have lived during his old age, precisely in the county of the Vallès Oriental region. This article aims to follow the footprints that this multimillionaire from Empordà, a pioneer of astronomy and modern meteorology and a tireless worker for the Catalan culture, left in our region.

Keywords: Rafael Patxot, patronage, Catalan culture, Vallès Oriental.

Data de recepció: abril 2018; versió definitiva: abril 2018.

Rere el *Guaitant enrrera*

A les primeríssimes pàgines del llibre autobiogràfic titulat *Guaitant enrrera. Fulls de la vida d'un octogenari*,¹ escrit per Rafael Patxot i Jubert, l'autor va copiar uns versos de la celebèrrima oda *A la pàtria* de Bonaventura Carles Aribau, just els inicials, que fan:

A Déu siau, turons, per sempre a Déu siau
oh serras desiguals, que allí en la pàtria mia
dels nuvols é del cel de lluny vos distingia,
per lo repos etern, per lo color mes blau.

A Déu tú, vell Montseny, que des ton alt Palau
com guarda vigilant, cubert de boyra é neu
guaytas per un forat la tomba del Juéu,
é al mitg del mar immens la mallorquina nau.

És que Patxot s'identificava literalment amb els mots del poeta perquè ell mateix va haver d'exiliar-se del seu país també des del Montseny, muntanya que l'hauria d'haver acollit en la seva llarga vellesa. Com veurem en aquesta ponència, les referències a la serralada més alta del prelitoral català apareixen sovint al llibre autobiogràfic de Rafael Patxot, tot i que aquest indret vallesà no va ser l'única petja que aquest astrònom va deixar a la nostra comarca. Les resseguiem gairebé totes.

Rafael Patxot i Jubert (1872-1964) va ser un empordanès de cap a peus que hauria volgut viure els seus darrers anys al Vallès però que ho hagué de fer a l'exili suís. Membre d'una família acabalada de Sant Feliu de Guíxols dedicada a la indústria del suro des del segle XVIII, el seu matrimoni amb Lluïsa Rabell i Cibils l'emparentà amb una nissaga d'origen ganxó i d'una gran envergadura econòmica. A més, la mort sense descendència de la seva cunyada Concepció Rabell i Cibils, vídua del multimilionari Eduardo Romaguera del Alizal, li proporcionà encara més diners i finques per gestionar, de manera que va esdevenir un dels homes més rics del país.² La seva extraordinària tasca de mecenatge no hauria estat possible sense la suma de tantes fortunes, però tampoc s'hauria desplegat si Patxot hagués tingut un altre tarannà.

¹ R. PATXOT JUBERT (1952).

² Sobre els membres de la família Patxot, Rabell i Cibils, vegeu X. CIURANS I VINYETA (2014).

Reixa de la masia Mariona. (Fotògraf: Herminio Alcaraz)

L'epitafi que aquest home va atorgar a la seva existència, però, és devastador: creia que la seva havia estat una «malaguanyada vida».³ Persona de temperament contemplatiu, ironitzava escrivint que «no tothom té el talent de deixar-se enganyar». Pensava que «els requeriments essencials per fer el bé són els següents: primer, paciència il·limitada; segon, finor de sentiment; tercer, el diner que cal per pagar els comptes del sentiment i la paciència; quart, una mica d'estoïcisme». S'estimava més experimentar que filosofar, tot i que la seva autobiografia és plena de pensaments i reflexions. Amb certa malenconia, desaconsellava creure en la realitat, «car la cosa més real de la vida són les il·lusions». Reivindicava «la força de la intel·ligència, la

³ Les opinions de Rafael Patxot i Jubert aquí citades s'han extret, textualment, de dita autobiografia. Probablement, la raó central d'una opinió tan terrible és la frustració que li causà la impossibilitat de dedicar-se professionalment a la ciència a causa de la mort dels seus pares.

valor de la pròpia personalitat, la tradició, escola de continuïtat d'esforç» i sempre va apreciar, amb certa satisfacció, el judici que d'ell va fer Enric Prat de la Riba, que el va considerar un ésser, per damunt de tot, independent.

Patxot fou un home de caràcter fort, però de bona fe; fet d'una sola peça, però de tarannà complex; científic, però interessat per la llengua i la cultura en general; racional en la majoria de decisions, però en d'altres arrossegat per un romanticisme malenconiós; inflexible gairebé sempre; eixut per alguns, independent per altres; auster, malgrat ser un dels homes més adinerats del país; orgullós de la seva família; discret, tot i que va conèixer els personatges més destacats de la seva època; catalanista d'esquerres, però molt ric i d'una generositat extraordinària. Ramon Sugranyes de Franch va escriure que era un home complex i difícil, «d'una intransigència moral i d'una tossuderia intel·lectual considerables», el qual «formulava sobre qual-sevol matèria uns judicis absoluts, que no admetien rèplica», de manera que fer-lo canviar de parer no resultava gens senzill. La seva pròpia néta, Núria Carreras i Patxot, el va descriure així:

«Tot d'una peça, muntanya granítica, presenta dos vessants: el científic, d'una precisió exigent i extrema, i el «romàntic», d'intuïcions creatives i de sensibilitat lluminosa sempre disposada a expressar-se. La seva acció durà la marca d'aquesta doble pertinença.»⁴

Aquesta mena de paradoxes vitals també han condicionat el seu record. En aquesta mateixa línia, un altre nét, Rafel Carreras i Patxot, va fer col·locar un rellotge de sol a la masia Mariona de Mosqueroles, a la falda del Montseny, però a la façana nord del casal, allà on no hi toca mai el sol. Ell mateix en va explicar el motiu:

«Potser sigui l'únic rellotge de sol del món que mai no l'il·luminarà el sol. La seva significació simbòlica és la presència. Presència del sol fins i tot quan no fa ombra, ja que el sol existeix durant la nit. Presència de tots aquells que han construït, habitat i rehabilitat aquesta mansió. I de tots aquells que, de prop o de lluny, hi han deixat una petja, material o immaterial.»⁵

Ciència i romanticisme; sol i ombra; presència i oblit. El Vallès Oriental és un dels poquíssims indrets que acullen la dualitat d'aquest personatge. Si per un costat som hereus de les accions científiques que, com a tantes altres comarques, Rafael Patxot també va promoure a casa nostra —especialment,

⁴ N. DÉLETRA-CARRERAS I PATXOT (2016), p. 19

⁵ J. MALUQUER (2010).

amb relació al cançoner popular, la masia catalana i la meteorologia—, d'altra banda som veïns de l'homenatge material i personal que va dedicar a la seva segona filla, Maria, en forma de masia, com a mostra del seu tarannà més sentimental. Val la pena que coneguem la petja que algú com Rafael Patxot va deixar, d'una manera o altra, a la nostra contrada.

Rere les passes de la tradició

Després de definir-lo com a «meteòroleg, mecenes, bibliòfil i escriptor» i de situar la cronologia i la geografia del seu naixement i de la seva mort, l'*Enciclopèdia catalana* descriu Rafael Patxot com un «home de gran temperament» que «s'abocà al mecenatge per a la cultura catalana, sobretot durant la Dictadura de Primo de Rivera, que cristal·litzà en la Institució Patxot.» Per tant, hom conclou que les seves accions de mecenatge cultural han sigut les causants de la seva transcendència històrica. De fet, els contemporanis d'en Patxot ja van ser conscients de la magnitud de la seva obra, tal com reflecteix un text publicat l'any 1926:

«Es un hombre inmensamente rico, y no lo ostenta. Es un verdadero filósofo, en el sentido más puro y socrático de amigo del espíritu, y no hace gala de su sabiduría. Es un gran protector de la cultura catalana, el primero y el más desinteresado, y sólo lo sabe una minoría. [...]

»Cuando se contempla la tenaz y silenciosa obra protectora del señor Patxot, se comprende el verdadero valor del dinero y su enorme potencia espiritual, ya que la material la damos todos por descontada. Si los ricos de Cataluña, en la medida de sus posibilidades y sus preferencias, supiesen i quisiesen imitar la conducta del señor Patxot, nuestra tierra, por pequeña que sea, sería la más admirable del mundo.»

L'autor de tal elogi va ser el periodista Agustí Calvet, *Gaziel*, el qual va concloure el seu article titllant Patxot de ser el Carnegie de Catalunya.⁶ Gairebé quaranta anys més tard, en ple franquisme, Josep Iglésies va rescatar el personatge i va assegurar, rotundament:

«No constitueix cap menyspreu envers els mecenatges que actualment rep la cultura catalana, afirmar que no n'hi ha hagut cap de tan vast, tan profund, tan intencionat i tan intel·ligent com el que li oferí Rafael Patxot i Jubert en el període 1925-1936. Solament té un

⁶ GAZIEL. «El Carnegie de Catalunya», *La Vanguardia*, pág. 25, 16 de maig del 1926.

parió amb el que en la mateixa etapa exercí Francesc Cambó. Anà de ben poc com Catalunya no retribuís Rafael Patxot amb una moneda ben semblant a la que destinà el poble jueu a la paga d'allò que la humanitat devia al Crist. Patxot hagué d'exiliar-se per salvar la vida en circumstàncies prou dramàtiques per a tota una generació, i la part conscient de Catalunya li deu encara l'expressió de reconeixença pels seus alts mecenatges.»⁷

104 Van haver de passar trenta anys més perquè Joaquim Maluquer i Sostres rescatés el personatge de l'oblit mitjançant la biografia *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*, apareguda l'any 1994 i publicada per l'Editorial Pòrtic, amb el suport decidit de la néta gran, la ja citada Núria Carreras i Patxot, i del seu germà Rafel.⁸ El pare Josep Massot i Muntaner ha estat l'altre gran divulgador de la vida i l'obra de Rafael Patxot, publicant una notable quantitat de llibres i articles sobre el personatge i els seus mecenatges. Els actes commemoratius amb motiu del cinquantenari de la mort del financer, científic i mecenes guixolenc celebrats durant el 2014 van aportar nous homenatges, conferències i publicacions a l'entorn d'un home encara no prou conegut a causa d'un llarg i dolorós exili exterior i interior.

Curiosament, va ser una funesta circumstància familiar la que va possibilitar l'inici dels grans mecenatges «patxotians». Com ja s'ha dit, la mort de la seva cunyada riquíssima, Concepció Rabell, vídua de Romaguera, l'any 1919, el convertí en marmessor del seu testament i de la seva herència. Aquella dama havia disposat en el seu testament que una part substancial del seu patrimoni s'havia d'invertir

«en beneficio de los pobres o personas necesitadas de Barcelona, Buenos Aires y París, estableciendo las fundaciones piadosas que crean convenientes o ampliando las que existan fundadas y que tengan por objecto atender a necesidades de orden físico como las enfermedades incurables o la invalidez para el trabajo o bien atender a necesidades del orden moral en toda su extensión o necesidades del orden intelectual como la instrucción industrial, agrícola o artística».⁹

Rafael Patxot, acompanyat de Fernando Vilallonga durant els primers anys, va materialitzar aquella voluntat amb una extensíssima llista d'accions de mecenatge, tot i que tres projectes van excel·lir especialment: l'obra del

⁷ J. IGLÉSIES (1963), p. 30.

⁸ L'acte de commemoració amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la seva mort celebrat al Palau de la Generalitat l'any 1989 no va tenir gaire transcendència.

⁹ X. CIURANS I VINYETA (2014), p. 162.

Retrat de Rafael Patxot i Jubert assegut en una cadira de vïmet amb un llibre a les mans. (Fotograf: Frederic Ballell i Maymí. 1911. Arxiu Fotogràfic de Barcelona)

Cançoner Popular Català, l'Estudi de la Masia Catalana i la recerca en el seu estimat camp de la meteorologia. Els dos primers, endegats a partir de la dècada de 1920, reflecteixen, clarament, l'ideari pairalista de Patxot, és a dir, el seu pensament conservador. Vegem-los.¹⁰

L'any 1921 Rafael Patxot va proposar al mestre Lluís Millet, que aleshores presidia l'Orfeó Català, l'obra del Cançoner Popular de Catalunya. El que pretenia era «fer un corpus musical de totes les cançons populars nostres: les que ja són publicades; les moltes que hi ha recollides, emperò romanen inèdites; les que encara ignorem, per mor de que vaguen esquerpes per les nostres contrades, on caldrà soptar-les».¹¹ L'interès de Patxot envers la

¹⁰ Sobre aquestes accions, vegeu J. MALUQUER (1994), J. MASSOT MUNTANER (2014) o M. CASTELLET (2014).

¹¹ J. MASSOT MUNTANER (2014), p. 127.

música no ens ha de sorprendre: tal com recorda Josep Massot, el mecenes era fill d'un pianista i ell mateix va ser un melòman que aleshores ja havia establert alguns mecenatges relacionats amb la música. A més, cal situar aquest projecte als inicis del segle XX europeu, quan feia temps que hi havia un interès viu per les cançons populars entre els musicòlegs de molts països.

La feina va començar l'any 1922 i va ser dirigida pel mestre Francesc Pujol des d'una oficina situada a la Via Laietana i sufragada per Patxot sota el paraigua de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, vídua de Romaguera. Els treballs es van basar en recorreguts pel territori de parla catalana amb la finalitat de recollir-hi «cançons pròpiament dites. Cants i cantarelles d'infants. Jocs infantils amb tonada. Ballets, danses i comparses. Tocades i crides típiques. I tota mena de música popular».¹² Aquestes missions –tal com s'anomenaven– eren conduïdes per un musicòleg i un escriptor, sovint equipats amb un fonògraf, i es van allargar fins l'any 1936. En total, es van generar uns cent vuitanta mil documents que, després de diverses vicissituds, han quedat custodiats a l'abadia de Montserrat. Per la magnitud de l'obra, hi ha qui compara aquest cançoner amb el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll o l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines.¹³

Doncs bé, entre els anys 1924 i 1925 el compositor Josep Barberà i Humbert i l'erudit Pere Bohigas i Balaguer van fer una recollida de cançons pel Vallès. Concretament, van visitar Caldes de Montbui, Lliçà d'Amunt i Santa Eulàlia de Ronçana. Alguns anys més tard, uns altres missioners van recórrer Santa Agnès de Malanyanes, Vallgorguina i Llinars. En el cas de la primera missió, sabem que el 16 de setembre del 1925 Barberà i Bohigas van passar per Santa Eulàlia de Ronçana, localitat que van descriure de la manera següent: «Aquest poble és dispers però summament pintoresc, com tots els que hi ha entre Caldes i Granollers.»¹⁴ A Santa Eulàlia, Barberà i Bohigas van escoltar les cançons que els interpretaren l'amo de can Puig de la Vall, Josep Riera; Carolina Bonet, de can Cucut, i Madrona Costa, que els cantà peces que havia après al poble veí de Bigues. En total, els expedicionaris van recollir divuit documents. Ells mateixos van concloure que «el conjunt no era de gran interès, però almenys la nostra anada a Santa Eulàlia no havia estat inútil. Havíem estat en un poble rialler i pintoresc on hi vivia gent noble i d'un tracte del tot simpàtic».¹⁵

¹² Ídem, p. 138.

¹³ C. ORIOL (2014).

¹⁴ J. ARNELLA (2010), p. 10-13.

¹⁵ Ídem.

Vista general de la façana oriental i de la part posterior de la masia Mariona de Mosqueroles a la dècada de 1930. (Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Servei d'Imatges. Fons Josep Danés Torras)

L'any 2009 el músic Jaume Arnella, resident a Santa Eulàlia, es va assabentar de la missió d'en Barberà i en Bohigas, va consultar l'obra del Cançoner Popular de Catalunya i va impulsar l'edició d'un llibre que recull, en part, les cançons que uns santaeulaliencs pretèrits van cantar a un músic i un filòleg subvencionats per la Fundació Concepció Rabell i Cibils, rere la qual hi havia en Rafael Patxot i Jubert. Sense la tasca del mecenes, aquestes peces del folklore musical vallesà s'haurien perdut irremeiablement.

L'altre enorme projecte de recerca patrocinat per Rafael Patxot a través de la Fundació Concepció Rabell i Cibils va ser l'Estudi de la Masia Catalana, que en aquest cas es va encomanar al Centre Excursionista de Catalunya (CEC) el 1923. Es tractava de recollir un reguitzell d'informacions –arquitectura, costums, indumentària, sociologia, història, economia, etc.– de les masies, que finalment s'hauria d'haver materialitzat en un gran compendi bibliogràfic. Des de l'esmentada mentalitat pairalista, Patxot, com tants altres sectors conservadors, creia que les masies eren un «fet secular, al qual tantes generacions catalanes degueren l'estabilitat llur», i pretenia que la recerca esdevingués una apologia de la família tradicional, la que vivia arrelada al

terror.¹⁶ La direcció del projecte va ser confiada al president del CEC, Joan Ruiz Porta, l'etnòleg Josep M. Batista i Roca i els arquitectes Josep Danés i Torras i Lluís Bonet i Garí. El primer que es va endegar va ser la recollida d'un corpus bibliogràfic i la constitució d'un gran arxiu gràfic.

La ponència que el jurista Francesc de Paula Maspons i Anglasesell va presentar el 29 de febrer del 1924 va acabar de definir la metodologia del projecte, que passava per la «recerca, aplegament i ordenació de materials». D'aquesta manera, es van recollir més de set mil cinc-cents fotografies i es van organitzar diverses missions metòdiques, sobretot al Barcelonès i al Maresme, on a causa del procés d'urbanització es corria el risc de perdre el que posseïen. Quan Francesc de Paula Maspons i Anglasesell, un jurista propietari del municipi vallesà de Bigues, va esdevenir president del CEC, la recollida de material va experimentar un fort impuls. Com veurem més endavant, la relació entre els dos homes també és un vincle entre el mecenes i la nostra comarca.

En total, es van inventariar unes mil cinc-cents masies del Principat. El Vallès Oriental és la segona comarca amb més cases fotografiades —dues-cents vint-i-vuit—, tan sols superada per Osona i al davant del Maresme, el Barcelonès, la Garrotxa i el Baix Llobregat. L'any 1975 Núria Carreras i Patxot va cedir el material fotogràfic de l'Estudi de la Masia al CEC, el qual l'ha digitalitzat, facilitant-ne la consulta a qualsevol persona interessada en aquest material. La riquesa arquitectònica i etnogràfica del fons és especialment rellevant en el cas de la nostra comarca, on s'ha produït una degradació de l'hàbitat tradicional d'ençà de la segona meitat del segle XX.¹⁷ Com en el cas del Cançoner, tots aquests documents no s'haurien generat si no hagués estat pel mecenatge de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, rere la qual hi havia la figura d'en Patxot.

Rere les passes de l'observació

Rafael Patxot es va sentir atret vers l'observació del cel quan encara era un jove que estudiava al nord d'Europa a la darrera dècada del segle XIX. Aquella dèria el va portar a construir el seu propi observatori astronòmic i meteorològic —batejat amb el nom d'Observatori Català— al terrat de can Patxot a Sant Feliu de Guíxols. El mecenes va passar moltes nits en aquell refugi. Aquest ganxó amant dels astres sempre es va sentir empordanès i català, tot i que al començament del segle XX s'instal·là al passeig de la Bonanova, a

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

¹⁶ J. MASSOT MUNTANER (2014), p. 148.

¹⁷ Vegeu DIVERSOS AUTORS (1996).

Sant Gervasi, fugint de les tensions socials i laborals que es vivien a la seva fàbrica de taps de suro de Sant Feliu. Fruit de la nova residència, va entrar en contacte amb una colla d'intel·lectuals agrupats a l'entorn de l'Avenç, una editorial i llibreria encapçalada per Jaume Massó i Torrents. Una de les grans amistats que Rafael Patxot va fer a Barcelona va ser el científic i meteoròleg Eduard Fontserè i Riba, el qual esdevingué un col·laborador fidel dels seus projectes, un molt bon amic i una figura cabdal en un moment molt precís i crític de la vida del mecenes, com veurem més endavant.¹⁸

La coneixença entre els dos homes es va produir a finals del segle XIX: el ganxó havia llegit alguns treballs sobre astronomia de Fontserè quan el primer encara estava a Londres, i l'any 1897 Patxot li va escriure una carta en què li demanava si podia comprovar el funcionament d'un cronòmetre quan Fontserè era el responsable del servei de l'hora a l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Sembla, però, que la coneixença personal dels dos científics no es va produir fins a la segona dècada del segle XX, en ocasió dels primers passos de la Societat Astronòmica de Barcelona (SAB). A partir del 1911, la relació entre ells va ser intensa a causa de la donació d'una part de l'observatori astronòmic de Patxot al SAB i per la transmissió de la xarxa pluviomètrica impulsada pel prohòmic empordanès. Segons Josep Batlló, de mica en mica, es van consolidar uns lligams de respecte i confiança grans.

Als darrers anys de la segona dècada del segle XX, Rafael Patxot va començar a treballar en l'observació i estudi dels núvols, una ciència coneguda amb el nom de nefologia. Aquesta línia de recerca va coincidir amb la crida feta el mes d'octubre de l'any 1919 per part de l'Organització Meteorològica Internacional (OMI) d'actualitzar l'*Atlas dels núvols* realitzat el 1896. Fontserè, que va assistir a la reunió de l'OMI on es va apuntar aquella necessitat, degué prendre nota del prec, i en tornar a Barcelona, va insistir a les autoritats locals sobre la necessitat de crear un servei meteorològic propi. La Mancomunitat catalana va aprovar la creació del Servei Meteorològic de Catalunya (SMC) l'any 1919, tot i que la seva materialització va arribar un parell d'anys després. El SMC va enfortir encara més els vincles entre Fontserè i Patxot: si l'un n'esdevingué el president, l'altre es convertí en un actiu observador i en un mecenes constant.

En una data tan matinera com el mateix 1919, aquells científics ja van decidir completar el SMC amb una secció especial d'estudis nefològics. Patxot va impulsar l'observació dels núvols i fer-ne fotografies estereoscòpiques per a mesurar-los mitjançant l'adquisició dels instruments necessaris i la contractació del fotògraf Josep Pons, de manera que, amb poc temps, es va generar força material científic. L'any 1923 Fontserè ja va poder presentar els

¹⁸ Sobre la seva relació, vegeu M. CASTELLET (2014), p.77-78.

primers resultats de la investigació en una conferència de l'OMI reunida a Utrecht i el 1925 es va editar l'*Atlas elemental dels núvols*. Els treballs fets durant els anys següents van culminar amb la publicació del nou *Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel* editat en llengua francesa, anglesa i alemanya l'any 1932 –per obtenir la versió catalana, va caldre esperar tres anys més.

110

Entusiasmats amb totes aquestes investigacions i treballs, també l'any 1932 es va inaugurar l'Observatori del Turó de l'Home del Montseny, en ocasió del segon Any Polar Internacional. La idea era participar en un projecte mundial de creació d'observatoris meteorològics de muntanya per tal de disposar de dades de la circulació atmosfèrica en alçada. A més, aquest indret va esdevenir un punt d'observacions regulars dels núvols i dels estats del cel. Eduard Fontserè en va ser el promotor, recuperant un vell projecte iniciat l'any 1881 per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Es va contractar un matrimoni d'excursionistes –Josep Gil i la seva dona– que es va avenir a viure al cim del Montseny, en una caseta de fusta que anteriorment havia estat el pavelló de Noruega a l'Exposició Internacional celebrada a Barcelona el 1929 i que va fer les funcions d'observatori. Desmuntada a peces, la caseta es va transportar fins al cim, on es va bastir. A banda de l'entusiasme i el lideratge del doctor Fontserè, les aportacions institucionals –de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Generalitat de Catalunya– i privades –del doctor Ramon Jardí o de Ricard Campmany– foren cabdals per a la materialització de l'Observatori del Turó de l'Home.

Ara bé, el SMC conserva una fotografia d'inicis de la dècada de 1930 on es veu la caseta de fusta de l'observatori del Montseny muntada al carrer de Sicília de Barcelona en una visita realitzada per diverses persones, entre les quals, hom identifica el doctor Fontserè, el conseller de cultura Ventura Gassol i el mecenes Rafael Patxot. No sé si l'astrònom ganxó va fer alguna aportació concreta al projecte de Fontserè; ara bé, la seva intensa relació personal i acadèmica fan sospitar que, ni que fos mitjançant el contrast d'opinions, el mecenes no tan sols devia estar al cas de la iniciativa del turó de l'Home sinó que degué contribuir-hi d'una manera o altra. Com el rellotge de sol de la façana nord de la masia Mariona, hi ha presències que no es veuen, però hi són.

Rere les passes de l'enyorança

La segona filla de Rafael Patxot i Lluïsa Rabell, Maria, va néixer a Sant Feliu de Guíxols l'any 1897, però va créixer en una torreta de la Bonanova on els seus pares es van traslladar al tombant de segle. Ella va ser alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona, es va relacionar amb

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

Francesca Bonnemaison i va acabar ocupant el càrrec de sots presidenta de la Secció Permanent de Religió i Culte de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona.¹⁹ Va ser una jove interessada en el folklorisme i en l'excursionisme, impulsats per Rossend Serra, però va morir massa aviat, amb tant sols vint-i-set anys, l'estiu del 1925, a Sant Sebastià, víctima d'una miocarditis aguda. Era la segona vegada que aquells pares havien d'enterrar una filla —la primogènita, Montserrat, havia mort el 1919— i van decidir que, d'aleshores ençà, sempre vestirien de dol per les dues noies traspassades. Uns dies després del tristíssim fet luctuós, Rafael Patxot va escriure al seu amic Francesc Matheu:

«La mort de la Montserrat fou una punyalada al cor; la de la Mariona (a.c.s.) és, a més, un colp de mall al cervell. Jo crec en Déu i retut acoto el cap; comprenc que la intel·ligència humana no arribi a capir les coses divinals...»²⁰

Rafael Patxot va promoure dues accions per assegurar el record de la seva filla difunta. La primera va ser la institució d'una fundació que duia el seu nom destinada a oferir beques per a facilitar els estudis a noies catalanes que, tot i tenir una capacitat intel·lectual suficient, no disposessin dels mitjans materials per a desenvolupar-la.²¹ La subvenció podia comprendre tot tipus d'estudis —magisteri, comerç, ciències, lletres, doctorats, etc.— i anava destinada a joves del país. La beca es decidia cada 29 de desembre, data de naixement de Maria, i les primeres van atorgar-se el mateix 1925. Una de les dones que van rebre el suport de la Fundació Maria Patxot i Rabell va ser Maria Josefa Barba i Gosé, natural de Barcelona, la qual va poder continuar els seus estudis de farmacologia a la John Hopkins University dels Estats Units.

De fet, les primeres accions de mecenatge d'en Patxot, abans que l'obra del Cançoner Popular o l'Estudi de la Masia Catalana, van consistir en la creació d'aquesta mena de fundacions en record dels membres de la seva família.²² L'any 1919 va instituir la Fundació Montserrat Patxot i Rabell, l'objecte de la qual fou «repartir cada any una llibreta dotal a la noieta guixolenc més pobre»; el 1920 es creà la Fundació Clara Jubert, «la qual disposarà anyalment d'una quantitat fixa, exclusivament destinada a millorar la situació de dones necessitades que visquin a Sant Feliu de Guíxols». En record del seu pare, va convocar els Concursos Musicals Eusebi Patxot i Llagustera (1919-1935)

¹⁹ D. LLOPART; R. ROS (2016), p. 217.

²⁰ J. MALLUQUER (1994), p. 96.

²¹ R. PATXOT JUBERT (1952), p. 70-77.

²² [dem, p. 61-119.

«amb l'objecte de repartir premis a obres musicals» i l'any 1920 va fundar els Concursos Rafael Patxot i Ferrer, en homenatge al seu avi, que pretenien «premiar estudis monogràfics sobre temes que s'adiguin amb les aficions o la manera d'ésser d'aquell patrici», fonamentalment sobre recerques històriques i reflexions politicosocials.

La segona acció que Rafael Patxot va promoure per mantenir el record de la seva segona filla morta en plena joventut fou més singular i extraordinària. Segons recordava el seu pare, la jove Maria havia desitjat viure lluny de ciutat, a muntanya, on somiava fer de mestra a les criatures d'un poble. Aquest anhel anorreat per la malaltia i la mort va esdevenir la llavor d'un projecte que va acabar fructificant al Vallès Oriental, concretament a Mosqueroles, a la falda del Montseny.

La idea de destinar un espai al record d'una filla perduda tampoc era nou en Rafael Patxot. Quan l'any 1919 una letal epidèmia de grip va segar la vida de la seva primogènita, Montserrat Patxot i Rabell (1895-1919), va decidir tancar una de les seves moltes finques –concretament una que havia heretat al barri de Pedralbes de Sant Vicenç de Sarrià– i convertir-la en un «clos» que, amb el nom de la filla, havia de servir per tenir-la sempre present. Així va néixer el Clos Montserrat. L'immoble disposava d'una casa, un hort, un trosset de bosc de pins i diverses feixes que més aviat eren una brolla amb algunes alzines. També hi havia una mena de santuari dedicat a la Mare de Déu de Lorda, que Patxot va voler transformar en una capelleta votiva sota la invocació de Nostra Senyora de Montserrat, projecte que no es va acabar d'executar. Al cap d'uns mesos, l'astrònom hi va fer construir una petita torratxa amb la funció d'esdevenir un mirador on el desgraciat pare es pogués retirar a contemplar la terra, el mar i el cel. Però Patxot sempre va combinar la reflexió amb l'acció, de manera que, un parell de matins per setmana, s'arribava al Clos Montserrat caminant des de la seva torreta de la Bonanova; amb el masover, decidia els conreus que s'hi havien de fer, els arbres que s'hi replantarien i s'hi entretenia planificant tota mena de tasques. És clar que gaudia fent aquesta feina.

La idea de construir la casa que la seva filla Maria havia volgut tenir es degué convertir en quelcom irrefrenable per al mecenes, que de ben segur va obtenir el suport de la seva dona Lluïsa. Però l'edifici nou havia de quedar buit? Calia aixecar una construcció deshabitada perquè qui l'hauria hagut d'ocupar havia marxat abans d'hora? La casa projectada havia de ser un mausoleu? Si en Patxot es va arribar a formular aquestes preguntes, degué concloure que no. La solució passava per donar una segona finalitat a la nova casa: esdevenir la darrera llar dels dos progenitors, l'indret triat per Rafael Patxot i Lluïsa Rabell per viure-hi la vellesa, lluny dels tràfecs de la ciutat. De fet, el mateix Patxot va escriure que la ciutat «no m'ha agradat mai, perquè

no s'acorda gens amb el meu temperament contemplatiu que no vol fressa ni trasbals». ²³ La tria del Montseny es pot explicar per la passió que l'astrònom sentia vers la muntanya i l'excursionisme. Patxot coneixia bé el Pirineu i també les muntanyes de Suïssa, on havia estat des de ben jove. A la seva vellesa, les faldes del Montseny li devien semblar més adequades, per la seva proximitat a Barcelona i el seu clima més temperat, que no pas les valls llunyanes i fredes de l'alta muntanya catalana.

Així doncs, Rafael Patxot va confiar el projecte al seu home de confiança, Josep Danés i Torras, membre activíssim de l'Estudi de la Masia Catalana, el qual va entomar la gestió d'aquell encàrrec tan especial. ²⁴ El 30 d'octubre del 1926 l'arquitecte olotí va fer publicar un anunci a *La Veu de Catalunya* amb el text següent:

«Es desitja comprar una finca rústica [...] en lloc relativament poblat, però lluny del trànsit, situada en el Vallès, en el repeu del Montseny, amb bosc en el qual hi hagi principalment un bon emplaçament per fer-hi una casa o millor que ja hi hagi una bona masia, orientada al migjorn, protegida dels vents freds, d'una altitud entre 400 a 600 metres sobre el mar i tocant al bosc propi. Ha de tenir aigua potable amb abundància de font o mina més alta que la casa. Ha de tocar la finca a carretera bona i permetre desenrotllar dins la propietat una carretera particular fins a l'emplaçament de la casa. Cal facilitat per a portar-hi l'electricitat i el telèfon. Precisa que no pesin sobre la propietat servituts i que sigui factible l'adquisició de la finca sense cap deficiència en la titolació.»

La demanda va rebre diverses respostes ben aviat i, finalment, la proposta escollida va procedir de Mosqueroles, al municipi de Fogars de Montclús, on hi havia una finca integrada per diverses cases de pagès —Can Costa, Cal Sastre i Can Costa Xic. L'espai ocupava tres hectàrees i mitja i Patxot hi va fer alçar unes tanques que el convertiren en un clos, tal com ja havia fet a Pedralbes. Aquell mateix any van començar unes obres que es van allargar fins el 1930 i més enllà.

En realitat, Danés va edificar una neomasia amb una aparença externa que imitava les cases de pagès benestants o senyorials catalanes —grans dimensions, torre mirador i enorme galeria—, però que funcionava com una torre d'estiueig de gran luxe, pròpia de la burgesia potentada. La masia no va estalviar la pedra picada, sobretot per emmarcar portes, finestres, arcs o

²³ R. PATXOT I JUBERT (1952), p. 360-361.

²⁴ Sobre la masia Mariona, llegiu J. M. PUIGVERT I SOLÀ (2008).

cantonades. La pedra triada va ser la granítica de Santa Fe del Montseny, cedida pel comte de Vall de Canet i treballada per uns picapedrers gironins que cada dia agafaven el tren fins a Sant Celoni. Les portes de ferro forjat del clos van ser dissenyades pel mateix Danés. A l'interior, el fustam de melis era abundant i de qualitat; hi havia un sostre enteixinat de terra cuita i els muntants dels finestrals eren d'ull de serp.

A banda de la casa, es va edificar un garatge i una estada per al xofer, un safareig cobert i un porxo per a la camioneta. A més de Danés, cal destacar el nom d'altres professionals que van intervenir a l'obra: el moblista i decorador Santiago Marco, fundador del Foment d'Arts Decoratives; l'escultor Francesc Sánchez Granados; el pintor Dionís Baixeras o els ceramistes Serra de Cornellà. Rafael Patxot sempre va poder –i va saber– envoltar-se de col·laboradors magnífics.

A principis de la dècada de 1930 la Masia Mariona estava bàsicament enllestida, de manera que Rafael Patxot i Lluïsa Rabell hi van començar a pujar als estius, acompanyats del seu xofer i potser d'alguna minyona.²⁵ A vegades, la filla petita, Concepció Patxot i Rabell, acompanyada de la seva família –el seu marit, Manuel Carreras i Martí, membre d'una de les nissagues de joiers i argenters més antigues de Catalunya, i la petita Núria Carreras i Patxot–, també hi anava alguns dies. El mecenes aprofitava la tranquil·litat de Mosqueroles per treballar en la multitud d'iniciatives culturals que empenyia. Absort en la seva obra, preparava la convocatòria de concursos, escrivia presentacions de llibres o transcrivía els seus propis records d'infantesa.²⁶ Segurament va ser a Mosqueroles on Rafael Patxot s'encarregà de fer la traducció al català del gran *Atlas internacional dels núvols*, tal com ho demostra la carta que va enviar a Eduard Fontserè el 19 d'agost del 1934:

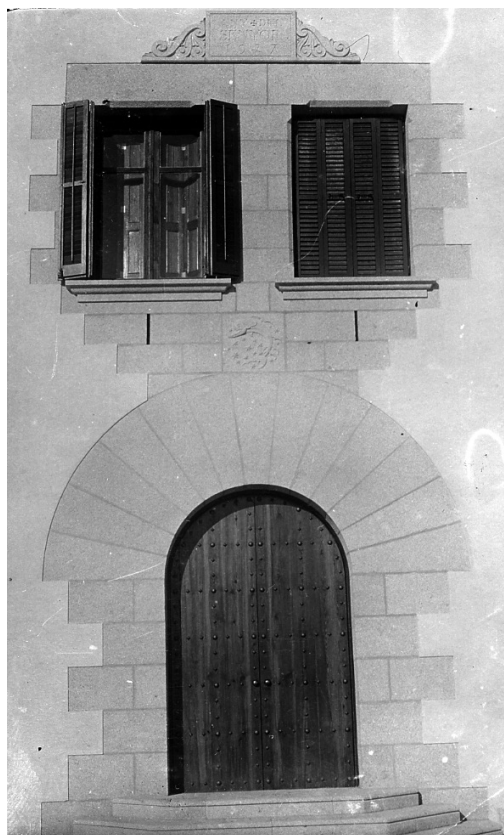
«Després d'uns dies de retràs [...] per fi avui he pogut acabar la traducció dels epígrafs de l'Atlas C.E.N. [...] Demà començaré a revisar-ho amb esperit crític fent-hi les anotacions que me vagi suggerint la lectura i deixant-ho apunt per la vostra censura, més pràctica i acurada. De totes maneres, encara són 54 folis semblants als que us vaig donar.»²⁷

²⁵ Sobre la vida a Mosqueroles, vegeu R. PATXOT JUBERT (1952), p. 403-504.

²⁶ L'estiu del 1934, Rafael Patxot va escriure una presentació del llibre del professor Rudolf Laun titulat *Der Wandel der Ideen. Staat und Volk als Äusserung des Weltgewissens* per a la revista *La Paraula Cristiana* que es va editar el gener del 1935, i el setembre d'aquell mateix any, les seves *Marinesques d'infants*, on rememorava la seva infantesa vora el mar de Sant Feliu de Guíxols.

²⁷ Sobre la seva relació, vegeu M. CASTELLET (2014), p.71.

**Portal original de
 la masia Mariona a
 la dècada de 1930.
 (Arxiu Comarcal de
 la Garrotxa. Servei
 d'Imatges. Fons Josep
 Danés Torras)**

També gaudia de la conversa amb els seus veïns, especialment amb el rector de la parròquia de Sant Martí i amb el de Fogars; o amb els joves estudiants de Barcelona que també hi pujaven a l'estiu, o amb els masovers de la finca —«que són molt bona gent». En Patxot es sentia còmode amb el canvi de tracte de les persones. Potser, amb qui més estones compartien els Patxot Rabell era amb el rector de Mosqueroles —«home de gran criteri i sentit pràctic amb un temperament molt decidit», opinava l'astrònom— i la seva cosina, que li portava la casa, una dona coixa i de salut precària però «de gran finor i delicadesa». Ell mateix descriu la seva plàcida rutina:

«Generalment, al caient de la tarda, ens aplegàvem tots quatre en un dels bancs a fora, al peu d'un grup de xiprers i, de cara al Montnegre, comentàvem sovint el que es veia venir, car la borinor de Barcelona ens hi arribava acompanyada de la mala bravada de Granollers i el ressò de St. Celoni, on una brigada de murcians que treballava en el carril, feia temps que eren el factor pertorbador.»

Durant la festa major del poble, altres sacerdots veïns s'aplegaven a la casa del senyor rector per tal de contribuir a una major solemnitat de la festa i ajudar el capellà local. Per aquest motiu, quan el matrimoni Patxot Rabell estava a Mosqueroles, al Montseny, es posava en contacte amb «forasters de la contrada» i així feien noves coneixences «que ens permetien assabentar-nos de molts aspectes, íntims i tradicionals, dels pobles i poblets que teníem a l'entorn». Posteriorment, quan la parella feia excursions pels diferents indrets, tornava la visita —un dia, en una d'aquestes sortides, en Patxot es va acostar fins a la rectoria de Palautordera per saludar un vicari que l'astrònom considerava especialment culte i entenimentat.

Com al Clos Montserrat de Pedralbes i com en tots els quefers de la seva vida, a Rafael Patxot li agradava controlar fins el més petit detall de la masia Mariona. Segons ell mateix va escriure, els dies passaven «en comunió amb la natura, arreglant caminals i plantes, i modificant conreus», i és que de plantes i conreus, n'hi havia força al clos: la finca estava sembrada de brucs i arboços, amb alguna noguera, qualche castanyer i un parell de cedres; hi havia feixes de presseguers, avellaners, perers, fins i tot de maduixeres i una clapa d'ametllers; en un turonet, hi regnaven els xiprers que s'havien fet amb esqueixos dels que hi havia plantats al Clos Montserrat de Pedralbes; l'alzinar era ben característic, així com els pins i un petit prat. A més, Rafael Patxot havia sembrat hortènsies blaves i murtres amb llavor empordanesa.

Probablement, el capvespre era l'estona preferida de l'astrònom Patxot. Quan arribava aquest moment en què el dia s'acaba, s'asseia al saló de la casa, amb les finestres obertes de bat a bat, guaitant les serralades de marina, esperant la posta del sol i l'entrada de la nit. «És la meua hora de recolliment i de repòs, en la qual acostumo a reviuir el passat, així com, de matinada, en el meu desvetllament habitual, solc resoldre problemes d'avenir.» Entre aquests pensaments de l'ahir i de l'abans d'ahir, sovint hi rondaven «escenes d'infantesa, coses d'en mar, sensacions d'estudiant en llunyanes terres forasteres, recordances de família, no poques doloroses; les filles mortes en plena juvenesa, injustícies, decepcions, ingratituds, amistats, consolacions i la colla innombrable de contradiccions que constitueixen l'humana viure: quan hom és vell, tot es veu molt descarnat». A mesura que les estrelles brillaven amb més intensitat al cel, el vell astrònom recordava les seves «coneixences telescòpiques d'enllà». Escoltava el so del torrent i l'oreig que davallava la muntanya, barrejats amb el plany del gamarús i els compassos rítmics dels grills. Així, s'anava endormiscant «fins assolir aquella mena de beatitud que és l'essència del viure, precisament perquè no sent el viure».

Després de sopar, el matrimoni solia escoltar música «selecta» a la sala del cosidor, on tenien la ràdio gramola, que els solia fer companyia. A vegades, també sentien les notícies, tot i que, com que cada vegada eren més dolentes, procuraven prescindir-ne. Als matins, la camioneta de la casa bai-

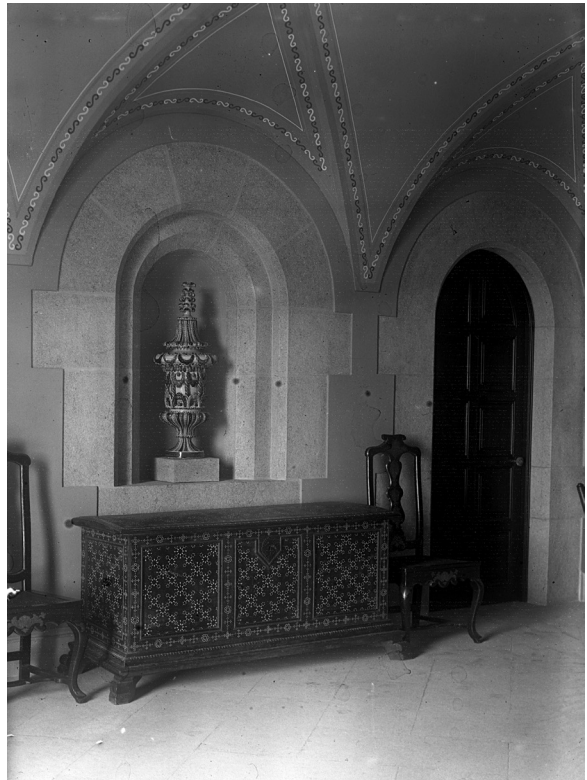
xava fins a Sant Celoni cada dia per comprar allò que fes falta als senyors, i d'aquesta manera tornava a començar la «monotonia del nostre viure de vells», molt puntualment interrompuda per alguna visita prou significativa.

Una d'aquestes trobades especials va tenir lloc el 9 de juliol del 1932.²⁸ Unes setmanes abans, Rafael Patxot havia escrit una carta a Francesc Matheu, en què li deia:

«Quan jo estava bregant en la construcció d'aquesta masia Mariona, vaig fer-vos una invitació «a posteriori» per la vostra benvolguenda Colla. Ara és l'hora de complir l'ofertament, si us acontenteu de l'hostatge, encara no ben complet, que pot donar-vos el nostre casal muntanyenc. Per tant, trieu vosaltres mateixos el dia que millor us plagui per a la promesa visita oficial, que no serà gens encarcerada i sí tan efusiva com sabrem.»

117

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

Mobiliari i decoració original de l'interior de la masia Mariona. (Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Servei d'Imatges. Fons Josep Danés Torras)

²⁸ Vegeu C. ALBESA (2010).

Sostre actual de la masia Mariona. (Fotògraf: Herminio Alcaraz)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

Arcs de la torre de la masia Mariona i serralada de Marina. (Fotògraf: Herminio Alcaraz)

Francec Matheu va ser un escriptor, traductor i editor, propietari de la Il·lustració Catalana, un membre activíssim de la Renaixença i l'ànima, durant molts anys, dels Jocs Florals. El mateix Matheu havia cofundat l'anomenada Colla del Colón, una tertúlia que es reunia al cafè Colón de la plaça de Catalunya i que discutia sobre tot tipus de temes. Un cop l'any, els membres de la Colla homenatjaven alguna personalitat de la vida cultural del país, que els

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

Portal actual de la masia Mariona. (Fotògraf: Herminio Alcaraz)

Façana de la masia Mariona, amb els dos xiprers al davant. (Fotògraf: Herminio Alcaraz)

rebia a casa seva i a qui dedicaven un llibre de bibliòfil resumint la trobada. L'any 1932 el protagonista d'aquells honors va ser en Rafael Patxot i el casal de Mosqueroles esdevingué l'escenari idíl·lic de la reunió. A banda del mateix Matheu, els altres assistents a l'acte van ser: Joaquim Cabot, Ferran Agulló, Enric de Fuentes, Lluís Via, Joan Ruiz i Porta, Alexandre Font, mossèn Ramon Garriga, Francesc Pujol i Joan M. Guasch.

Rere les passes d'una tempesta²⁹

El 16 de juny del 1936 la família Patxot va sortir de Barcelona per començar l'habitual «estiuada»: la filla Concepció, amb la seva pròpia família, inclosa una nena de tres mesos, cap a una casa de Sallagosa, a la Cerdanya francesa; el matrimoni Patxot Rabell, cap al Montseny, com cada any. Aleshores, ignoraven la proximitat de la tempesta que havia d'esbandir la seva rutina vallesana per sempre més.

120

El 19 de juliol, Patxot explica que, com de costum a Mosqueroles, tothom va assistir a la missa major, que aquell dia fou especialment solemne perquè hi cantaren els estudiants de capellà dels PP de la Sagrada Família, que tenien una residència d'estiu al poble. En sortir de l'església i havent entrat al menjador de la rectoria, on solien conversar abans d'anar a dinar, el matrimoni Patxot Rabell va trobar la cosina del rector excitadíssima al costat de la ràdio. Ella els digué:

«No sé què passa a Barcelona. Parlen de sublevació militar, s'escolten trets i canonades, diu que la cavalleria galopa pel carrer, que d'altres forces hi fan cara, parlen de centenars de morts i de ferits.»

D'entrada, van pensar que tota aquella situació era provocada per l'anunciada vaga general que els sindicats havien convocat per l'endemà, dilluns 20 de juliol, i res els feia sospitar que la tronada que havia començat s'allargaria durant tres anys calamitosos. Així doncs, malgrat les notícies, tothom va anar a dinar a casa seva, i a mitja tarda tot continuava tranquil a la contrada. Com tantes altres vegades, els estudiants de la Sagrada Família van anar a la masia Mariona a cantar cançons catalanes al mig del bosc, cosa que feien sovint ja que els servia d'esplai. Al capvespre, van marxar i el mateix Rafael Patxot els va acompanyar fins al torrent. En tornar cap a casa, el masover li va explicar allò que havia sentit a Sant Celoni, «on tot bullia», i on no hi havia cap altra força que tres o quatre carabiners, ja que la Guàrdia Civil s'havia concentrat a Barcelona. La rutina estival desapareixia ràpidament.

Aquella nit del 19 al 20 de juliol del 1936 el vell astrònom va observar quelcom nou al paisatge nocturn del Vallès: unes petites lluminàries cap a la banda de Sant Celoni. S'hi va fixar bé i va deduir que s'alçaven a la sortida del poble, cap al Montseny, i que eren fustes que cremaven. De seguida va associar aquelles estranyes llums amb les notícies turbulentes d'aquells dies, però no en va dir res a l'hora del sopar. Abans d'acabar l'àpat, però, la minyona l'informà que el masover volia parlar amb ell. Patxot s'alçà i va

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

²⁹ La informació d'aquest apartat prové de R. PATXOT JUBERT (1952), p. 403-504.

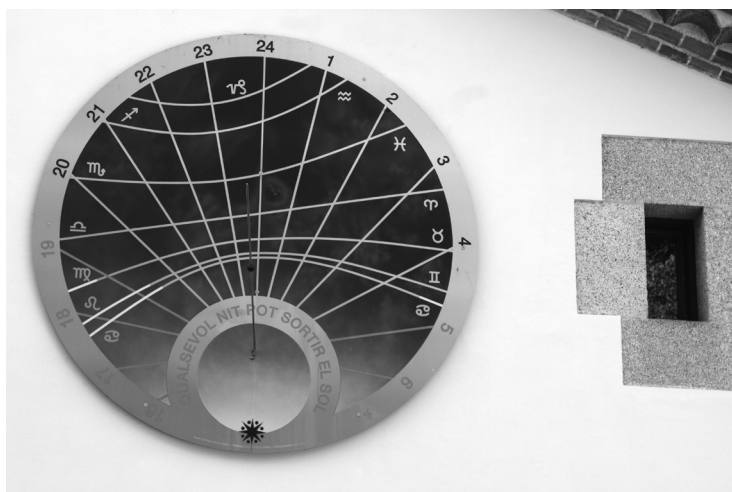
anar cap a l'entrada, on l'esperava el masover, que li digué que l'església de Sant Celoni estava cremant. Els temors es van confirmar. Patxot li demanà que no ho digués a ningú de la casa i tothom se'n va anar a dormir –ell i el mosso, amb un ull obert, i amb la roba a punt per si calia saltar del llit d'una revolada. La nit va ser tranquil·la a Mosqueroles.

L'endemà al matí, dia 20, el xòfer anà a Sant Celoni amb la camioneta com acostumava a fer cada dia, i va veure com un camió ple d'homes procedent de Granollers va arribar i va exigir als carabiners de Sant Celoni que lliures-sin les armes i que, en haver dubtat el caporal, un dels foraters li engegà un tret de pistola. Per la seva banda, la minyona va explicar que va haver de comprar entremig d'escamots armats i que la Casa de la Vila es trobava en mans d'un comitè, que els trens ja no arribaven i un llarg etcètera d'esdeveniments més, alguns de credibilitat dubtosa. Després de la tronada i les llampegades, arribava el xàfec.

Havent esmorzat, Patxot es va dirigir cap a la rectoria, però a l'alzinar de la casa es va trobar amb el senyor rector, disfressat, amb alguns dels estudiants de la Sagrada Família, fent paquets i disposats a marxar muntanya amunt. El capellà li explicà que durant la nit, havia treballat molt enterrant objectes, traient-ne d'altres, i que marxava de la rectoria. Patxot va oferir-li que la cosina podia passar les nits a la seva masoveria, i menjar amb ells. El dinar d'aquell dia va tenir un sol tema: les notícies que arribaven de tot arreu –la sublevació a Barcelona, els sindicats armats, les esglésies cremades, els capellans assassinats, les carreteres tallades i, en definitiva, el fatídic inici de la guerra.

La tarda va ser més moguda. Se sentien trets d'ací i d'allà i les columnes de fum assenyalaven les esglésies o les capelles que cremaven. A la nit, el xofer i el senyor rector s'avingueren a fer una ronda de vigilància, però no va succeir res. Això sí, en Patxot i la seva esposa, espantats, ja no es despul·laven i, simplement, s'estiraven al damunt del llit per si havien de fugir.

L'endemà al matí, dia 21, el xofer i la minyona van baixar amb la camioneta fins a Sant Celoni, però gent armada els va aturar a l'entrada de la vila i els comunicà que no es permetia el trànsit rodat. Tot i l'esverament, van poder fer la compra habitual. Quan van tornar a la camioneta, la van trobar amb els vidres del davant i del darrere empastifats amb les inicials de la CNT, la FAI i la UGT pintades de color blanc i vermell. Les notícies corrien per tot arreu i el dia va transcórrer com l'anterior. A la nit, es van sentir uns camions carregats de gent armada que baixaren per la carretera de Santa Fe disparant alguns trets de fusell. La cosina del rector va passar gran part de la diada amb la senyora Rabell, mentre el rector, de dia, s'amagava torrentera amunt, en una casa amiga; de nit, baixava a dormir a la mateixa rectoria.

Relloige de sol de la façana nord de la masia Mariona. (Fotògraf: Herminio Alcaraz)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

El dia següent, 22, encara es va poder fer l'habitual compra a la plaça, però la minyona ja va començar a observar que les mercaderies anaven disminuint per raó de les vendes, les confiscacions i els robatoris, de manera que preveia dificultats de proveïment, fet que els afectaria menys a ells, que vivien a poble, on hi havia més recursos, que a les persones de ciutat. De fet, fins aleshores, a Mosqueroles hi havia hagut força tranquil·litat material, «sens dubte degut a la seva situació fora de les carreteres de pas». Però aquell dia, l'alcalde Joan Galofré i Sabater³⁰ havia dimitit i el comitè revolucionari local havia nomenat un nou alcalde, Joan Garriga i Masó³¹; a més, s'havien sentit trets a Campins i es preveia la vinguda d'escamots i la realització de registres. Patxot confiava en la gent del poble, però recelava dels foranis: «De la contrada en si, poc hi havia a témer, tots ens coneixíem. [...] El perill eren les colles forasteres que se les emprarien com volien, per tots indrets, i l'acció del mal cau de Granollers, que s'eixamplava.» La tarda i la nit van seguir la rutina habitual dels darrers dies.

El dijous 23 de juliol, la camioneta va tornar de Sant Celoni alarmada per la manca de molts queviures i per l'avís general de presentar-se tots els caps de casa a l'Ajuntament per tal de lliurar-hi les armes i les municions, ja que aquell matí arribarien els milicians i l'alcalde no volia compromisos. En Patxot va entregar una escopeta de caça de quan era jove i una carabina Colt,

³⁰ Vegeu J. PLANAS MARESMA (2006), p. 115.

³¹ Ídem, p. 117.

«que recordava escenes similars d'una quarentena d'anys enrera en el meu poble i a conseqüència de les quals me'n vaig anar».³² Tot ficat dins un sac, el masover i el xofer ho dugueren a l'alcaldia. Eren les 11 del matí. Al cap de poca estona, es van sentir trets al camí del torrent i, de cop i volta, unes bales van anar a petar a la façana de la masia Mariona, una de les quals va estellar la persiana, va trencar el vidre de la finestra i es va encastar a la paret del menjador. Patxot narra els moments posteriors amb els mots següents:

«Com que els trets refermaven, encara que res no ens podien fer dintre casa, tota de parets gruixudes de granit, per tal d'evitar el perill de les finestres, vaig aconduir la muller i la cambrera al pis de baix, darrera un encreuament de parets mestres i allà asseguts en un replà de l'escala, tots tres escoltàvem el xec de les bales en aixafar-se en la façana, esperant en què acabaria aquella salutació brutal i malastruga, provinent de tropes que es deien governamentals; matí del dijous 23 de juliol del 1936.»

Quan els trets van amainar i es van anar sentint més lluny, els tres refugiats van decidir anar cap a la masoveria. Al camí de l'alzinar, la cambrera es va treure la bata i la va posar a la senyora Rabell, per tal que no la reconeguessin amb facilitat. Van arribar fins al darrere de la masoveria, on la masovera, que volia fugir bosc amunt, els deia: «És el mateix que el pare contava dels carlins.» La jove minyona, plorosa i tremolant, se'n volia tornar a casa seva, mentre la cosina del rector es va oferir a guardar la casa. Quan els trets van passar, tots excepte la masovera es van aplegar al menjador fins que va venir el xofer, que els va explicar que els responsables de l'atac eren una colla de milicians guiada pel mestre de la Costa, els quals volien entrar a registrar la casa aquell mateix dia. Per aquest motiu, el matrimoni Patxot Rabell va tornar a la casa, els dos vells van seure cadascú en un racó de la sala, i van esperar la visita. No van haver d'esperar gaire estona, ja que al cap d'un quart d'hora una colla de milicians, precedits pel xofer, s'hi van presentar.

Primer va entrar un gosset seguit del seu amo, el mestre de la Costa, que feia de guia de la partida. Darrere, va entrar el cap de la colla. Tots anaven armats amb fusells Maüser, excepte el mestre, que duia la carabina que el mateix Patxot havia cedit per ser entregada a l'alcaldia. Quan els dos homes van entrar, el matrimoni es va alçar. El mestre va saludar la senyora Rabell i després va començar a parlar amb en Patxot, fent referència a algun

³² A finals del segle XIX i inicis del XX, a Sant Feliu de Guíxols s'esdevingué una llarga i conflictiva vaga amb episodis de violència: alguns manifestants van arribar a apedregar can Patxot l'any 1900. Segons sembla, el mateix Rafael Patxot dormia amb una escopeta sota el llit i un dia va esperar una manifestació que s'encaminava cap a casa seva armat, però no va disparar perquè al capdavant hi havia dones i nens. Per tota aquesta tensió, Patxot va decidir tancar la fàbrica de taps de suro i traslladar-se a viure a Barcelona, on treballaria a l'empresa del seu sogre (J. MASSOT MUNTANER (2014), p. 17-18).

acte de la seva activitat científica. Tot seguit, li va mostrar un paper firmat per Ventura Gassol que autoritzava la recollida d'objectes de les esglésies. Patxot va remarcar que el coneixia i els va descriure l'incident viscut aquell matí. Segons el mateix astrònom, el diàleg amb el milicià va seguir de la forma següent:

Milicià: ¿Por que no sacaban ustedes bandera blanca? Es que teníamos muy malos informes de usted; pero como no contestaban...

Patxot: Nosotros no estamos en guerra con nadie y mucho menos con los de mi país. Si estaban cerradas las persianas, es para guardarnos del sol, el único que nos había molestado hasta ahora.

Milicià: Éste es socialista y yo soy comunista.

Patxot: Pues yo soy astrónomo y por esto no me espanta ninguna de las ideas de la tierra.

Milicià: En Barcelona nos han matado más de dos mil comunistas; al venir hacia aquí, nosotros hemos hecho más de veinticinco muertos y no nos importa hacer una docena más. Ahora venimos de derribar aquellas momias –fent referència a les imatges de l'església.

Patxot: ¡Hombre, es lástima! Porque en uno de aquellos relieves había una figura cuyo perfil reproducía exactamente el de Casals violencelista. Lo comprendo, ustedes vienen excitados de Barcelona. ¿Si ustedes quieren? –i Patxot els hi va obrir les portes per tal d'iniciar el registre de l'interior de la Masia Mariona.

Milicià: No precisa.

Aleshores, Patxot va marxar a l'exterior, on hi havia la resta dels milicians, amb les mans a l'esquena, i tots plegats van caminar fins al garatge, on els esperava la camioneta, ja que a l'ajuntament havien convingut que el xofer de la casa els duria muntanya amunt. Quan hi van arribar, Rafael Patxot va preguntar al cap de colla si allò ja s'havia acabat, i aquest, un advocat asturià, li contestà que sí i que un favor –en referència a la camioneta– sempre s'agraeix. Van pujar a la camioneta i l'astrònom els digué «Adéu-siau.»

Rafael Patxot sempre va creure que el responsable dels fets esdevinguts el matí d'aquell dia a Mosqueroles fou el mestre de la Costa i que «els d'allà dalt l'havien influït per tal que em matessin, a ço que s'oposà de bell començament l'Alcalde del poble». Amb la tranquil·litat de saber que la seva família restava segura a la Cerdanya francesa, Patxot va dir que durant aquell incident havia sentit més fàstic que por, i que envers els dos personatges que l'interrogaren al saló de la masia va sentir un menyspreu compassiu indefinible.

Malgrat l'aventura viscuda, aquell dijous van dinar amb la cosina del rector amb els vidres de la finestra trencada escampats per terra i la persiana tros-sejada. Després, el cansament va vèncer l'astrònom, que es va endormiscar en una cadira de braços del saló durant tres hores. Quan es va despertar, el sol ja s'anava ponent, i tal com acostumava a fer, va sortir a passejar pels volts del clos de la finca. Però, per primera vegada, aquell vespre Rafael Patxot va veure la masia Mariona de forma diferent, de manera estranya, perquè per primera vegada s'hi va sentir foraster, com si els lligams s'haguessin trencat. Patxot va sentenciar: «Ben cert, tot allò semblava canviat, no m'acollia pas com abans.» Va tornar a entrar a la sala de la casa, va seure a la cadira on s'havia adormit i va descobrir «que la masia Mariona era morta, morta a mans forasteres, com en terra forastera havia mort la filla el nom de la qual portava, en recordança d'una il·lusió morta també...» Durant la nit, es van observar noves fogueres a la serra del Corredor i més escampada de trets per la contrada. Malgrat tot, aquella nit es va despullar i va dormir unes hores.

Tal com estaven les coses, l'endemà divendres ningú va anar a Sant Celoni, i van decidir que l'habitual viatge matinal es faria un cop cada dos dies per tal de no cridar massa l'atenció. El xofer, però, hi va anar per recaptar informació sobre allò que s'estava esdevenint. Els estudiants dels PP de la Sagrada Família s'havien dispersat: alguns havien tornat a casa seva i d'altres s'havien quedat a la comarca, treballant com a mossos de pagès. Per tal d'evitar la confiscació dels diners que s'havien endut per passar l'estiu a Mosqueroles, Rafael Patxot els va amagar al bosc de la masia amb l'entenimentat assessorament del masover. A la tarda, Patxot va fer la seva ronda habitual, i en acabat, van sopar. Aquella nit van escoltar la ràdio gramola del cosidor per assabentar-se del que estava passant. La impressió que van treure de tot allò que sentiren és que no vivien una simple insurrecció, sinó una autèntica guerra civil. Tot plegat els va fer tant de fàstic, que van tancar la ràdio i se'n van anar a estirar, una altra vegada sense despullar-se, en estat d'alerta i sense poder dormir. Els habituals trets de la nit els van acabar de convèncer que vivien una realitat perillosíssima per l'arbitrarietat dels comitès.

L'endemà dissabte, mentre sopaven, va arribar el mestre d'obres de la casa per advertir-los de la imminent visita de l'alcalde de Sant Celoni, Josep Maria Riera i Alfaràs.³³ Efectivament, el senyor batlle es va presentar tot seguit. L'alcalde es mostrà sorprès d'allò que els Patxot havien patit el matí del dijous perquè l'alcaldia havia barrat les carreteres per evitar que qualsevol pogués pujar sense ells saber-ho. Segons sembla, els autors dels trets havien vingut de Barcelona amb camioneta i desviant-se per Palautordera,

³³ Vegeu J. PLANAS MARESMÀ (2006), p. 210-211.

havien pujat fins al poble del Montseny, on deixaren l'auto per tal de baixar a peu cap a Mosqueroles. El senyor Riera li va oferir gent armada a manera de guardians, però Patxot els va rebutjar, afirmant que amb el telèfon ja en tenia prou, sempre que no el deixessin comunicat de nits. Aleshores, el mateix batlle va trucar a la central de Campins per ordenar que el servei fos permanent. Tot seguit l'alcalde li explicà –i aquest era el motiu de la seva visita– que, d'acord amb la Generalitat i per tal d'evitar circumstàncies com la viscuda, s'havia decidit la confiscació de la masia Mariona. La notícia no va importunar Rafael Patxot, i després de fer broma i xerrar una estona, la comitiva municipal va marxar de la masia.

El diumenge 26 de juliol feia una setmana de l'inici de la guerra. Aquell va ser un diumenge peculiar perquè les campanes havien emmudit i no assenyalaren ni la missa matinal, ni la major. Aquesta ruptura en el que havia estat quotidià des de temps seculars va deixar una sensació de buidor. Després d'esmorzar, el mateix Patxot i el xofer van clavar les ordres de confiscació de la casa a diversos indrets de la masia. Durant el dia no es va veure trànsit de cap mena i a la nit van reaparèixer les fogueres habituals.

El dilluns següent, contra el parer de la gent de la casa, que li desaconsellaven que es deixés veure, en Patxot va sortir de la masia Mariona per tal d'inspeccionar com havien quedat l'església i la rectoria i saber exactament què hi havien fet. A la plaça del poble de Mosqueroles hi va trobar una màquina de batre i la colla que la duia, amb fama de comunistes, que estaven esmorzant. Patxot, en passar pel seu costat, els va dir bon dia, cosa que motivà la salutació dels treballadors bo i alçant el puny esquerre. Ells li van oferir una llesca de pa, però l'astrònom la rebutjà i van encetar una conversa al voltant de la feina. Després de comentar alguns aspectes sobre la nova situació a Barcelona, es van acomiadar cordialment. Una mica més enllà, davant l'església i al mig de la carretera, una clapa negra de cendra i trossos de fusta assenyalaven l'indret on s'havien cremat les imatges religioses.

Del campanar sortia un pal on penjava un tros de tela vermella i la rectoria havia estat saquejada. El rector havia dut alguns mobles, bancs i cadires de l'església a l'escola, i encara hi eren. Com que al davant hi havia l'ajuntament, en Patxot s'hi va aturar per tal de conèixer el nou alcalde. L'home, pagès i propietari, baixet i refet, el va acollir amb cordialitat i li va confessar que volia dimitir pel que havia succeït. Patxot li aconsellà que es quedés per defensar el seu poble i li oferí casa seva per si volia passar-hi una estona. Quan va reprendre el seu camí, Patxot va saludar la mestra a la porta de l'escola, i el seu germà. Tant l'alcalde com dit germà l'havien defensat de la colla de milicians que havien passat per casa seva. En arribar a casa, es va assabentar de l'arribada d'una carta de la seva filla que els instava a fugir cap a la Cerdanya, cosa més fàcil de dir que de fer. L'alcaldia de Sant Celoni

li havia ofert un permís de trànsit per carretera, però per la inestabilitat de la situació i pel caos regnant, el matrimoni Patxot Rabell va decidir «que, si a la fi ens havien de matar, preferiem que ens matessin a casa, que no pas en un rec o una marginada de carretera». Rafael Patxot va respondre la carta de la filla i en va escriure una altra al seu germà Jaume en la qual li deia que havien de tornar a Barcelona per tal de poder marxar fora del país des de la capital. L'astrònom pensava que, tal vegada, el seu germà, que vivia a la ciutat, podia gestionar semblant petició. Una mica més tard, també va adreçar una missiva al doctor Eduard Fontserè, explicant-li la seva situació i el risc enorme que, des del seu punt de vista, corrien si marxaven del Montseny per iniciativa pròpia.

**Reixa de la masia
Mariona. (Fotògraf:
Herminio Alcaraz)**

A partir d'aquí, a mesura que passaren els dies, el matrimoni Patxot Rabell es va sentir més i més angoixat. Temien els registres –el seu masover en va evitar un o més–; no van aconseguir una comunicació telefònica directa amb l'alcalde de Sant Celoni i moure's pel territori els semblava una acció massa agosarada tal com estaven les coses. Sabien que els estudiants de la Sagrada Família havien finalment fugit de la contrada, així com el senyor rector, que havia arribat a Barcelona. Però, sobretot, els feia por que els milicians que havien disparat contra casa seva tornessin per rematar la feina. L'alcalde els va mitigar aquell temor quan va ordenar que els veïns de Mosqueroles cremessin ells mateixos els objectes religiosos que els revolucionaris no havien tingut temps de reduir a cendra per tal d'estalviar-los el viatge. Patxot va escriure: «En aqueixes alternatives d'alarma que ens sotraquejaven, seguides d'un decaïment en el qual reposàvem, segons les veus que ens duia el vent, anàvem passant dies, vivint sense vida i morint sense mort.» El dia a dia del mecenés va quedar reduït a la rutina següent:

«Al matí, me n'anava a partir-me el pa de l'esmorzar amb els peixos del dipòsit del trull, feia la volta pel prat i la fruiterada fins a la castanyeda, on m'asseia en els bancs davant dels quals havia jugat amb la nostra primera néta, la Núria, quan la seva mare la criava; allà esperava el mig dia, que les campanes no assenyalaven enlloc de la rodalia, on imperava el crim i el crim no té, ni li cal, hora, ni repòs.

»A la tarda, després de l'hora forta del sol, tirava cap a la masia, car la masovera sempre tenia quelcom, generalment de dolent, per dir-me dels de la vila o dels pobles veïns, que no sé per quins conductes li arribava, perquè les coses enmig del bosc poden mancar de moltes coses, però de notícies, mai.

»A entrada de fosc, jo em recollia a casa i amb els finestrals ben oberts, resseguia indiferent tot aquell paisatge, en el qual abans jo em fonia i que m'havia fet tan bona companyia conhortant-me els darrers anys d'una vellesa, esqueixada de primer per la mort de les filles i ara, per la malvestat dels homes. [...]

»Caiguda la nit, en la llum esblaimada del creixent de la Lluna, que compadida ens acarona, des del saló i amb tota la casa a les fosques, fèiem guarda d'alerta, sotjant si algun fanal d'auto malastruc agafava el ramal de la nostra carretera i mentrestant, com sempre, els grills deien llur salmòdia, resposta de lluny pel gamarús.

»Això s'allargava fins que venia el cansament i vestits ens tiràvem sobre el llit, esperant les usuals salves d'entusiasme foguejant dels guardians del novell ordre socials els quals, com de costum, bai-

xaven tips de Santa Fe, on havien passat el dia, sense pagar-hi la despesa perquè, aleshores, ja tot era d'ells, però dels altres no.»

Al final, la camioneta ja no baixava a Sant Celoni pel temor que fos requisada. Si necessitaven quelcom, hi anaven amb bicicleta o a peu i passant per camins allunyats de la carretera. En Patxot es va donar de baixa dels diaris que van tornar a publicar-se en considerar que tots feien apologia d'allò que, des del seu punt de vista, no tenia defensa. En aquelles circumstàncies, va decidir escriure als seus amics i col·laboradors de Barcelona per comunicar-los que suspenia tots els treballs científics, arxius, edicions, les seves institucions i fundacions «en les quals feia anys que jo venia esmerçant tants de diners com podia i aplicant-hi totes les meves capacitats». La causa era contundent i diàfana: «la vida intel·lectual no és possible sense pau i sense diners».

Al matí del dissabte 1 d'agost, una trucada va trencar la calma tensa que es vivia a la masia Mariona. Jaume Patxot va advertir el germà i la cunyada que havien d'estar preparats perquè ell mateix els aniria a buscar amb les garanties degudes. A la nit, però, es produí una altra trucada. En aquesta ocasió, era el doctor Fontserè, que s'havia posat en contacte amb la Generalitat de Catalunya, la qual havia resolt actuar de la manera que habitualment ho feia en aquelles circumstàncies: emetria una ordre de detenció contra el senyor Patxot i la senyora Rabell i la faria arribar a la Jefatura de Policia de Barcelona, amb l'objectiu que, degudament custodiats, fossin detinguts i conduïts al conseller de cultura, Ventura Gassol. Neguitosos per tantes expectatives, el matrimoni es va estirar vestit sobre el llit, com tantes altres vegades. Però aquella nit no va venir ningú.

L'endemà, a mig matí, una nova trucada d'en Jaume Patxot va confirmar que aquell mateix vespre els vindrien a detenir, tal com havia disposat en Gassol. Després de preparar la roba del viatge i de rebre un parell de visites, Rafael Patxot es va acomiadar de la masia Mariona:

«A l'hora baixa, vaig sortir sol, agafant el planer corriol que mena a l'església, perquè volia dir adéu al paisatge i a tot allò on havia passat tantes i tantes hores de solitud, en doloroses recordances.

»Lentament, d'una tirada, vaig arribar fins els llorers de la porteta, m'hi vaig deturar una estona, fent-hi reviure, mentalment, les nombroses converses que hi havia tingut amb els diferents senyors rectors que havíem vist passar per aquella rectoria de trànsit.

»Vaig contemplar les verbenes plantades de nou en el pendís del dipòsit, vora el camí; vaig esguardar la brotada dels rengles de ceps bords per a empeltar l'any vinent i la projectada rectificació del ca-

minal dels ametllers; vaig donar una ullada d'agraïment al banc, en el peu dels xiprers, on solíem acabar la diada amb la muller i on molt sovint ens venia a trobar i a donar conversa la cosina del senyor rector. La sensació d'allunyament cert que dominava tot, però jo no em sentia pas tan desarrelat com creia dies abans.

»Tornant enrera, m'asseguí en la mirada, el banc que hi ha entre els dos cedres, al mig del vessant i que en dèiem «Bell Esguard». Allà vaig cortrencar-m'hi evocant aquella diada en què la «Colla» d'en Francesc Matheu (a.c.s.) havia vingut al nostre casal a dinar-hi en corporació, i a la tarda, jo els havia sorprès amb una audició de sardanes en ple bosc per la Cobla Barcelona, vinguda expressament.

»Jo havia aprofitat aquella avinentesa, per a explicar-los la cruel gestació de la Masia Mariona, i volguí realitzar una idea que em burxava de temps, pregant-los que, com acte de veneració a la filla morta (a.c.s.) i de compassió als pares dissortats, vinguessin fins allà on jo era en aquell moment i, de cara a la vall i a les serres de marina, toquessin el «Per tu ploro» d'en Pep Ventura, com així ho feren. I, d'allà mateix, la complanta musical havia somogut la vall i, descompassant els serrats, arribà a la plana, duent-hi l'estranya elegia d'una cobla que tocava a prec d'un cor que plorava.»

Aquell dia Rafael Patxot i Lluïsa Rabell van sopar una mica abans. A continuació, l'astrònom va informar el masover de la imminent detenció simulada, bo i advertint-lo que no ho expliqués a ningú, i se'n va anar a preparar-se. Però aquella nit tampoc ningú va pujar fins a la masia Mariona. Abans de la mitjanit, en Fontserè va trucar per saber si el cotxe ja havia arribat. El mateix Rafael Patxot li va respondre negativament, i va provocar la desaparició del meteoròleg. Després d'uns segons de confusió, l'interlocutor de Barcelona va canviar, i fou el mateix conseller Ventura Gassol qui interrogà el mecenes:

Gassol: Escolteu, Patxot, s'havia donat l'ordre per a aquesta nit, però se n'han descuidat. Us sembla si correu perill aquesta nit?

Patxot: Jo crec que no. Les nits són calmes ordinàriament i no em fa pas por la contrada, són els forasters els que hi sobren.

Gassol: Aleshores ho deixarem per demà. Què us estimeu més de dies o de nits?

Patxot: Home, de dies; fa molta fresca i ja sabeu que la joventut ens va deixar fa temps.

Gassol: Està bé, fins demà al matí.

Patxot: Bona nit i gràcies.

Per tant, aquella nit la cerimònia nocturna de la nit anterior es va repetir. Finalment, el dilluns 3 d'agost del 1936, la policia es presentà a la masia a quarts de set del matí. El cotxe que havia de conduir els falsos detinguts fins a Barcelona era de quatre seients, descapotat i vell. Al radiador, una asta llua una bandera republicana. Al parabrises s'hi llegia la paraula «Governació» escrit a ditades. A la carrosseria, hi havia les sigles de diverses organitzacions, però dominaven les de la CNT per la seva freqüència i les de la FAI per les dimensions. Els qui havien pujat amb aquell auto eren cinc homes joves, tres vestits de civil i dos de soldat. Abans d'emprendre la marxa, tots cinc van esmorzar al menjador de la cuina mentre el vell matrimoni ho va fer al seu propi menjador. Abans de la sortida, Patxot va dir a les minyones que s'instal·lessin a la casa petita de la masoveria i als masovers, que fessin el que calgués per elles i el que poguessin en la defensa del casal; tots plegats es van desitjar bona sort, es feren senyals d'adéu i el cotxe va emprendre la marxa amb els set ocupants. Patxot va escriure:

«Baixant cap a la porta del nostre clos, vaig donar una darrera ullada a la vorada de murteres feta amb tanta cura amb llavor de l'Empordà, i un cop passat el reixat, on pocs dies abans per poc em trencó un dit, un dels policies s'inclinà i m'avisà a cau d'orella:

-Sí pel camí algú els diu res, vostès no responguin, perquè passen com agafats.

-Està bé!

Fèiem els revolts de les oliveres i en arribant al pla de la masoveria de baix, que és quan es presenta millor tota la severa dignitat catalana de la Masia Mariona, vàrem donar-li una ullada de desarrelament, potser per sempre més, que jo vaig ratificar de paraula, en veu baixa a la muler:

-Això és mort!

I allà deixàvem, afusellada, la il·lusió de la nostra filla Maria (a.c.s.), que morí abans de poder-la realitzar i que, en una punyida sentimental d'enyorança, nosaltres resolguérem construir i agençar com un monument de pietosa recordança, on ens recollíem de les tristors i la fredor de la vellesa.»

A Sant Celoni, amb els carrers deserts, la comitiva va veure l'església negra i cremada; a Vilalba Sasserra, també. Els controls a les carreteres eren habituals, sovint fets de manera rudimentària. El pas per Granollers es va produir sense entrebancs i, de mica en mica, malgrat les vicissituds del vell auto, Rafael Patxot i Lluïsa Rabell van deixar enrere el Vallès, on no van tornar mai més.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 22 (2018), 99-137

Retrat de Rafael Patxot i Jubert envoltat de llibres, lligalls i tota mena de documents. (Fotògraf: Frederic Balcells y Maymí. 1911. Arxiu Fotogràfic de Barcelona)

La sort de la masia Mariona

Un cop Rafael Patxot i Lluïsa Rabell van ser fora de la masia Mariona, el casal va ser confiscat per l'ajuntament del poble per evitar que elements forans se n'apoderessin i hi produïssin destrosses. De fet, l'alcaldia només va ocupar el petit saló de la planta baixa, de manera que la casa i el mobiliari van ser respectats. Però la primavera del 1938, s'hi va instal·lar un capità amb alguns soldats durant un parell de mesos, i se'n va endur alguns mobles i estris que es van recuperar parcialment en una casa de Campins. Posteriorment, la Masia va anar a parar a les mans d'un comissari estranger i la seva dona. Aquests hi van romandre tres mesos. El juliol del 1938, un altre comissari, amb una dotzena d'homes i dones, s'hi va instal·lar durant una setmana, i va deixar tota la casa regirada. Al cap d'un temps, el nou hoste fou el coronel Francisco Galán Rodríguez, alt comandant de l'exèrcit republicà, que s'hi va estar amb la seva secretària i que va demostrar una actitud molt respectuosa amb la casa. Després del pas fugaç de l'Estat Major en plena retirada republicana, va arribar-hi la brigada Líster, responsable de

l'incendi de la casa, després d'haver destruït vidres, llums o sanitaris a cops. L'incendi va tenir lloc el 28 de gener del 1939 a les onze de la nit. Anys més tard, Patxot va escriure:

«Així morí aquella Masia Mariona votiva, que jo havia fet construir com a monument de recordança a la il·lusió d'una filla, morta també en plena joventesa, i com a casal per a finir-hi la meua vellesa.

»Després, per un foradet entre la paret i el sostre del menjador, s'hi ficaren les abelles i convertiren el buit en un rusc que ompliren de mel, talment simbolitzant l'Arc de Sant Martí darrera la tempesta, i la dolçor de la innocència substituïnt el verí de la passió.

133

[...]

»Aquell casal esbalandrat s'ha esventat la bravada del crim que l'empestà, i ara que n'és purificat, els insectes i els ocells i tots els animallets del Bon Déu, mentre jo visquí, tindran espaiós acolliment en aquell recordatori profanat, i la meua Masia Mariona, dignament hospitalària, seguirà reivindicant-hi la serena honrança de la natura, que és perdurable, malgrat la reincident feresa, mal dita social, de la brutalitat humana acoblada en desorganització.

»D'aleshores ençà he fet esculpir en el portal adovellat, la següent inscripció:

HOSTES VINDRAN QUE DE CASA US TREURAN
3 d'Agost
del
1936
Adéu-Siau»

Posteriorment, Patxot va fer plantar dos xiprers a la placeta del davant de la casa en record de les dues il·lusions desfetes: una, la de la seva filla Maria; l'altra, la de la seva vellesa anhelada. Aquesta plantació és ben il·lustrativa de la seva vena romàntica, carregada de simbolismes. I així el temps es va anar escolant.

A la dècada de 1990, Jordi Soler Insa era director del Parc Natural del Montseny i cada dia passava pel davant de la masia Mariona quan anava a treballar en un local petit que hi havia dotze quilòmetres més amunt.³⁴ Un bon dia, ell i els seus companys es van fixar en aquell espai i van pensar que aquella

³⁴ L'Arjau. Revista cultural, 72 (2014), Sant Feliu de Guíxols, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, p. 54-57.

neomasia seria l'emplaçament ideal per a la seu administrativa del Parc. Van esbrinar qui n'era el propietari i es van posar en contacte amb Joaquim Maluquer, amic i biògraf de Rafael Patxot.³⁵ Al seu torn, el senyor Maluquer es va posar en contacte amb Rafel Carreras i Patxot, nét del mecenes resident a Suïssa i propietari de «can Patxot», com en deien a Mosqueroles. La família havia pensat d'enderrocar la masia Mariona en algun moment, per evitar-ne un mal ús, però els descendents d'en Patxot van veure de bon grat aquella iniciativa i, finalment, van cedir-la en donació a la diputació provincial perquè esdevingués un equipament públic i cultural com a seu administrativa del Parc. La cessió fou condicionada al fet que el casal havia de contenir un equipament cultural que conservés, enaltís i divulgqués l'obra i la memòria de Rafael Patxot. A més, la família va incloure unes altres clàusules força representatives del seu tarannà: calia que es fes un rellotge de sol a la façana nord, on mai hi toca el sol, i s'havien de conservar els dos xiprers que hi ha plantats davant de la façana.

L'any 2005 la Junta de Govern de la Diputació de Barcelona va acceptar la donació condicionada de la masia Mariona i a continuació es va dissenyar la rehabilitació. Les obres de restauració de la casa van anar a càrrec de Tomàs Morató (A+M Arquitectes) i van respectar escrupolosament el projecte arquitectònic de Josep Danés. A més, la planta baixa de l'edifici es va convertir en un petit espai museogràfic titulat Univers Patxot i desenvolupat per Ramon Caus. L'exposició consta de sis sales que mostren al visitant les àrees de coneixement que Rafael Patxot va explorar com a científic i mecenes: l'estudi de la masia catalana, el suport a l'excursionisme científic i l'edició de llibres, l'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel*, els estudis meteorològics de l'Observatori Català i l'obra del Cançoner popular de Catalunya. Abans d'iniciar el recorregut, la primera sala mostra un audiovisual que recrea la vida de Patxot, amb especial atenció a la seva fugida del Montseny cap a Barcelona i l'estranger.

L'acte d'inauguració de la nova masia Mariona va tenir lloc el 28 d'octubre del 2009 amb l'assistència de representants de la Diputació de Barcelona, de totes les institucions membres del Consell Assessor de la masia Mariona –Diputació de Barcelona, Diputació de Girona, Servei Meteorològic de Catalunya, Centre Excursionista de Catalunya, Monestir de Montserrat, Institut d'Estudis Catalans, Agrupació Astronòmica de Sabadell, Museu Etnològic del Montseny i de Ciències Naturals de Granollers, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Ajuntament de Fogars de Montclús– encarregat de mantenir viu el record del mecenes, i del mateix Rafel Carreras i Patxot.

³⁵ J. MALUQUER SOSTRES (1994).

I encara unes passes més

És clar que Rafael Patxot, a banda de relacionar-se amb el territori del Vallès a través dels seus mecenatges científics o mitjançant la masia Mariona, també va entrar en contacte amb diversos vallesans i vallesanes, tot i que un va sobresortir per damunt de qualsevol altre: Francesc de Paula Maspons i Anglasesell. En Maspons, jurista prestigiós i propietari de can Maspons de Bigues, va esdevenir un gran amic d'en Patxot. Possiblement, la seva amistat es va forjar en el si del Centre Excursionista de Catalunya, entitat que l'advocat va presidir entre el 1925 i el 1931.³⁶ Justament va ser durant els anys difícils de la dictadura de Primo de Rivera, que Patxot va instaurar un nou concurs destinat a premiar l'estudi de les influències del dret internacional i les institucions internacionals contemporànies sobre el dret públic interior, acollit pel Tribunal Permanent de Justícia Internacional de La Haia —per això es coneixia com el Concurs de La Haia. El delegat d'en Patxot en aquest concurs va ser, precisament, el seu bon amic Maspons.

135

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

Aquell concurs va obtenir un ampli ressò en l'àmbit jurídic i propicià un recull de treballs sobre dret públic a títol d'homenatge al mecenes, amb la participació de tractadistes catalans, alemanys, francesos, italians, anglesos, hongaresos i txecs. Francesc de Paula Maspons va publicar tots els treballs sota el títol *Miscel·lània Patxot* l'any 1931 i el mateix jurista vallesà fou l'encarregat d'encapçalar l'obra amb una breu biografia de l'homenatjat que deia:

«Nat el maig de 1872 a Sant Feliu de Guíxols (Empordà de Catalunya). Estudià a Barcelona i París; va perfeccionar els seus estudis a Anglaterra (Londres i Cambridge) i els especialitzà en coneixements astronòmics.

Després de recórrer els Observatoris de l'Europa Central i Meridional, va fundar l'*Observatori Català* de Sant Feliu de Guíxols, dedicant-se durant anys a experimentacions físiques, sobre les quals té publicats nombre de treballs, i a reunir una completa biblioteca especialitzada en ciències físiques i exactes.

És membre de la «Commission pour l'Étude des nuages» (C.E.N.), del Comitè Internacional Meteorològic.

«Membre Fondateur de la Societée Astronomique de France».

F.R.A.S. (Fellow Royal Astronomical Society London).

F.R.Met.Soc. (Fellow Royal Meteorological Society London).

Ha fundat la *Institució Patxot* d'investigacions científiques, especialment de temes relacionats amb l'espiritualitat catalana, o d'abast internacional, com el Concurs de La Haia; l'*Obra del cançoner popular*, dedicada a formar l'arxiu i publicar la música popular de Catalunya,

³⁶ Rafael Patxot va rebutjar la presidència del CEC després de la seva elecció, que tingué lloc el 6 de juliol del 1923.

i la *Masia catalana*, que té per finalitat estudiar la vida de la família pairal en els diferents aspectes.

Ha estructurat la *Fundació Rabell, Vda. Romaguera*, que estimula nombre d'activitats artístiques i literàries.

La seva acció moral, basant-se en que el sofriment és element de perfecció, s'interessa sobremanera, pel fons d'humanitat que batega en els problemes socials.»

136 Quan el mecenes va haver d'abandonar Catalunya per l'esclat de la Guerra Civil del 1936, l'advocat va esdevenir el representant dels seus interessos al Principat, funció que va mantenir després del terrible conflicte armat. Justament, trobant-se a l'exili, Patxot li va demanar que provés de recuperar la senyera que havia onejat al capdamunt del seu observatori meteorològic de la casa Patxot de Sant Feliu de Guíxols, però l'advocat va fracassar en l'intent. No va ser fins uns anys més tard que l'arquitecte Josep Danés, el seu gran col·laborador a l'Estudi de la Masia Catalana, va aconseguir recuperar les cases de l'astrònom i, probablement, la seva bandera, que va instal·lar al seu despatx de Ginebra el 1951.

Doncs bé, fa un parell d'anys els néts d'en Patxot van cedir dita senyera a l'Institut d'Estudis Catalans. En saber-ho, l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols es va posar en contacte amb els descendents del mecenes per poder acollir la bandera a la sala de plens de la casa consistorial, després d'un procés de restauració de la tela que va tenir lloc a Vilanova del Vallès a càrrec de l'especialista en restauració de teixits i indumentària Montserrat Xirau. Aquest petit detall és un dels darrers vincles que s'han registrat entre Rafael Patxot i el Vallès Oriental.

Tal com s'ha observat des del principi, la nostra comarca ha acollit les dues ànimes de l'astrònom ganxó: la científica —les cançons vallesanes recollides a l'Obra del Cançoner, les fotografies custodiades a l'Estudi de la Masia Catalana, els anys d'observacions meteorològiques al Turó de l'Home— i la romàntica —el gran casal de la masia Mariona i tota la seva simbologia. Però Rafael Patxot i Jubert encara no és prou conegut a casa nostra: al nomenclàtor de carrers i places de la comarca, cap indret porta el seu nom; i els que intentem saber el detall de les seves passes pel Vallès ens adonem que és molt més el que ignorem.

Bibliografia

ALBESA, CARLES (2010): «Mosqueroles, 9 de juliol de 1932. La Colla del Colón visita la Masia Mariona», *Monografies del Montseny*, 25, p. 57-67.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
22 (2018), 99-137

ARNELLA, JAUME (ed.) (2010): *Les cançons de Santa Eulàlia de Ronçana. 1925 i 2010*, Santa Eulàlia de Ronçana, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana.

CASTELLET, MANUEL (2014): *Rigor científic, catalanitat indefallent. Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de la Presidència, 40.

CIURANS I VINYETA, XAVIER (2014): *Rere les passes dels Patxot. La història de tres Rafaels (1802-1964)*, Barcelona, Fundació Privada BetàniaPatmos.

DIVERSOS AUTORS (1996): *De la balma a la masia. L'hàbitat medieval i modern al Vallès Oriental*, Granollers, Museu de Granollers.

DÉLETRA-CARRERAS I PATXOT, NÚRIA (2016): *Rafael Patxot i Jubert. Una vida de tramuntana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

IGLÉSIES, JOSEP (1963): «L'obra i el mecenatge intel·lectual de Rafael Patxot i Jubert», *Serra d'Or*, 2.

LLOPART, DOLORS; ROS, ROSER (2016): «Dona i floklore. Quan les dones esdevenen compiladores del patrimoni immaterial», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 41.

MALUQUER, JOAQUIM (1994): *Rafael Patxot i Jubert. Mecenes i científic*, Barcelona, Pòrtic, Vides i memòries, 10.

MALUQUER, JOAQUIM (2010): «Rafael Patxot i la Masia Mariona», *Monografies del Montseny*, 25, p. 34-35.

MASSOT MUNTANER, JOSEP (2014): *Rafael Patxot i Jubert. El savi, el mecenes, el patriota*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ORIOI, CARMÉ (2014): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, un gran projecte de país», *Serra d'Or*, 649, p.24-27.

PATXOT JUBERT, RAFAEL (1952): *Guitant enrere. Fulls de la vida d'un octogenari*, Ginebra.

PLANAS MARESMÀ, JORDI (coord.) (2006): *Alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (segle XX). Diccionari biogràfic*, Granollers, Museu de Granollers.

PUIGVERT I SOLÀ, JOAQUIM M. (2008): *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, «Sèrie il·lustrada», 22.